

del, Zijn leven en werk, A'dam 1949, waar hij slechts Quack noemt.

Over De Waterman thans F. W. van Heerikhuizen. Het werk van Arthur van Schendel, A'dam 1961, 232-248.

6) Stoffel Muller, Zamenspraak tusschen Jezus en de Akkerlieden, J. Hendriksen, Rotterdam 1820, Knuttel 24991, heeft een passage op p. 31, die aan deze ervaringen van Maria herinnert. Jezus verwijt daar de gegoede burgerij, dat ze het de dienstboden kwalijk neemt, wanneer deze uit overtuiging de waarheid zeggen.

7) Brieven IV, 218, geciteerd naar L. H. Wagenaar, Het Réveil en de Afscheiding, Heerenveen 1880, p. 12.

8) Een dergelijke droom wordt vermeld in 'Een boekje voor Mijn Hart en Wandel (bevattende eene bekeeringsgeschiedenis uit vroeger tijden, 1782-1824), nagelaten door Christiaan Steketee...', Middelburg 1884, aanwezig in de Bibliotheek van de Theologische Hogeschool te Kampen onder nr. Br. 2787. Op p. 64 van dit in orthodoxe geest geschreven, zeer karakteristieke boekje, dat van 1824 dateert, een opmerking over Nieuwlichters, 'die het geloof maar opdringen en zoo de arme zielen in slaap wiegen.'

9) Punch-huis, café-restaurant. De nachtponshuizen, tekent Anagrapheus p. 31 aan, waren geen bordelen, al ging het er soms wat rumoerig toe. De dagponshuizen, een klasse beter, sloten om 11 u. 's avonds.

10) Men vergelijkte Bilderdijk en Da Costa. En zie bijv. de schets over Westmaas 1830-1835, Eene chiliastische beweging, in: C. E. Koetsveld, Losse bladen uit mijn pastoraalboek, Amsterdam 1894, 15 v.v.

11) Valk o.a. heeft al zijn geld aan de groep gegeven, zie p. 273 van deze bijdrage. In Ontdekking van het zeldzaam Nieuwe Licht, het enige bekende pamflet tegen de Zwijndrechters, Utrecht 1819 bij P. Mongers, Knuttel 24867, leest men verder dat de groep bezoek heeft gehad van *Handelaars in Remplaçanten*. Onder hen was er een, 'dien Muller (wiens levensgeschiedenis hier wordt verhaald, zoals de schrijver die van hem heeft vernomen) bij uitstek prijst als een man van deugd en gevoel, eenen Van Z...'. Met een duidelijke zinspeling op Valk vervolgt dan de schrijver: 'Nu, geluk, Nieuwe Lichters! met de aanwinst van zulke gevoelige zielen! - mogelijk zal dit onder zeker soort menschen, als zekere negotie ophoudt (waarop dit ziet, is onduidelijk; het karakteriseert de Nieuwlichters als toevlucht voor maatschappelijk mislukten) wel voorstanders vinden; als er dan maar veel *Schouten* onder zijn *die Ducaten hebben*', p. 10.

12) De vrouw bij haar, die haar oorbellen offert, naar Vrouw Valk, Anagr. 60, cf. pag. 273 van deze bijdrage.

13) Zij had geen pas. 'In de eerste jaren na 1813 moest men een paspoort hebben wanneer men in de nabijheid van de Zuidergrenzen vertoefde'. Naderhand is er ook sprake van binnenlandse paspoorten, 'waarvan men zich, schoon onverplicht, wenscht te voorzien ter bekoming van de Veiligheidskaart' (Besl. 29 dec. 1830). Vermoedelijk moest een dergelijk paspoort (het archief heeft registers van de uitgifte van zulke paspoorten) getoond worden door enigszins verdachte rondzwervende personen. Vriendelijke mededeling drs. R. A. D. Renting.